

ВИСШ ИСЛЯМСКИ ИНСТИТУТ – СОФИЯ

Г О Д И Ш Н И К

НА ВИСШИЯ ИСЛЯМСКИ ИНСТИТУТ

***YÜKSEK İSLAM ENSTİTÜSÜ YILLIĞI/
ANNUAL OF THE HIGHER ISLAMIC INSTITUTE***

4/ 2012

СОФИЯ

HAC MENÂSİKLERİNDEN; MÜZDELİFE VAKFESİ VE GECELEMESİ

Abdullah TIRABZON*

Abstract

In this paper are examined the problems which derive from the fact that there is no extra space nor any proceeding work for providing accomadation in regard of the area where the waqfa (staying for certain time) on Muzdalifa is performed and the night is spent during the Hajj/Pilgrimage, having in mind that the first part of Muzdalifa is the one, which comes after Mina on the east side of the Muhassir valley, and the last is the one that comes after the Arafat area. Also it's revealed that the obligations over the pilgrim in Muzdalifa are: praying the magrib/evening prayer together with the isha/night prayer in the time of the latter one, spending the night, staying for certain time, tekbir (saying: Allahu ekber), tehlil (saying: La ilaha illallah), tesbih (saying: Subhanallah), tahmid (saying: Elhamdulillah), telbiye (saying: Lebbeykallahumma lebbeyke), dua (invocation) and zikr (praising Allah). In the paper also are discussed the different views and opinions of the Islamic scholars concerning the provision of the waqfa on Muzdalifa and its time.

Keywords: *Principles of Islamic Worship, Pilgrimage, Waqfa on Muzdalifa.*

GİRİŞ:

Son yıllarda hac ibadetine olan talep sürekli artış göstermektedir. Bu talep her yıl artarak devam etmektedir. Ancak artan bu talebin oluşturduğu izdiham Hac ibadetinin yapıldığı alanlar ve zaman dilimi¹ belirlendiği için birtakım sorunları da kendiliğinden beraberinde getirmektedir. Özellikle makalemize konu oluşturan Müzdelife vakfesi ve gecelemesinin yapıldığı alanda herhangi bir konaklama durumu için ilave bir çalışma ya da mekan söz konusu değildir.

Bu sebeple Hac menâsikinden olan Müzdelife'nin, sınırı, ismi ve hükmü konusundaki farklı görüşleri günümüz şartlarında yeni bir değerlendirilmeye tabi tutmayı hedefledik. Bu makalede konu İslam hukukunun teysir anlayışını esas alarak çözüm sunulmaya çalışılmıştır.

I. Müzdelife'nin Sınırı:

Başlangıç bölümü Mina'dan sonra Muhassir vadisinin doğu tarafına gelen kısmı Müzdelife'nin başlangıç yeridir.

Son kısmı Arafat bölgesinden sonra gelen kısım ise Müzdelife'nin son sınırır.

En kısmındaki sınırı ise, kuzey ve güney tarafında bulunan iki dağ arasında kalan alandır. Kuzeydeki dağın ismi Sebiir güneydeki dağın ismidir Müreyhaat'tır.²

Müzdelife diye isimlendirilmesinin sebepleri hususunda farklı söylemler bulunmaktadır. a) Mâverdi el-Hâvî el-Kebir isimli eserinde İnsanların minadan Müzdelifeye yaklaşımlarından dolayıdır ki, izdilâf yakınlaşmaktır. Nitekim Şuara 90. ayette " *Cennet*

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniv. İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı.

¹ El-Bakara, 2: 197.

² Dr. Abdullah Nezir Ahmed, Mizzi, Buhus an meşâir'il-Haram, s., 11-12, Dârü İbn Hazm, 1421, Beyrut.

müttakilere yaklaştırıldı:" ifadesinde olduğu gibi.

b) İnsanların orada toplanmaları sebebiyle bu isimle anılmaktadır. Şuara 64. ayette olduğu gibi "*...diğer bir kısmını da topladık*"¹

II. Yapılacak Görevler

Müzdelife'de²; akşam ile yatsı namazlarını cem'i tehir ile kılmak, geceleme, vakfe yapmak, tekbir, tehlil, tesbih, tahmid, telbiye ve dua ile Allah'ı zikretmek şeklinde sıralanabilen hac ile ilgili görevler vardır. Bu görevlerden "geceleme" ve "vakfe" haccın önemli menasiklerinden sayılmaktadır. Bu görevlerin hükümleri ve uygulanışı konusunda mezhepler arasında farklı anlayışlar mevcuttur. Günümüzde hacca gidenlerin sayısında önemli bir artış olması ve mekânın darlığı sebebiyle ciddi sıkıntılar yaşanmaktadır.

Makalemizde Hz. Peygamberin bu konudaki bizatihi uygulaması ve uygulatmasını da dikkate alarak konuyu ayet, hadisler ve veda haccı uygulaması bağlamında ortaya koymaya çalışacağız.

..... (199)

..... (200)

.....

III. Müzdelife Vakfesi

A) Hükümü:

Bu konuda İslam âlimleri üç farklı görüş beyan etmektedirler;

1) Müzdelife vakfesi **farzdır**.³ Alkame b. Kays (v.62/682), İbrahim en-Nehâf (v.95/714), Amir eş-Şa'bi (v.103/721), el-İkrime (v.107/719), Hasan el-Basrî (110/728), Hammâd b. Ebî Süleyman (v.120/738), İmam Evzâî (157/724), Süfyan b. Sa'id es-Sevrî (161/778) İmam el-Leys b. Sa'd (v.175/791), Ebu Ubeyde el-Kasım b. Selâm(v.228/837), Dâvûd b. Ali Ez-Zâhirî (270/883), Abdullah b. Cerir (v.310/922) ve İbn Huzeyme (v.311/923) gibi müctehidler bu görüştedir.⁴ Bu görüşte olanlar "*(Hac mevsiminde ticaret yaparak) Rabbinizin lütf ve keremini istemekte size bir günah yoktur. Arafat'tan ayrılıp (sel gibi Müzdelife'ye) akan ettiğinizde Meş'ar-i Haram'da Allah'ı zikredin. Onu, size gösterdiği gibi zikredin. Doğrusu siz onun yol göstermesinden önce yolunu şaşırmışlardan idiniz.*"⁵ âyetini delil olarak göstermişlerdir. Ayette geçen "**zikredin**" emrinin Müzdelife'de vakfe yapmaya delâlet ettiğini, Çünkü Yüce Allah Kitabında Arafat'ı zikrettiği gibi Müzdelife'yi de zikretmiştir. Aynı şekilde Resulullah'ta zikrettiğine göre, nasıl ki Arafat vakfesi farz ise aynı şekilde Müzdelife vakfesinin de farz olduğu kanaatindedirler.⁶

¹ Ebu'l Hasen Ali b. Muammed b. Habib el-Mâverdî, el-Hâvî el-kebir, thk., Dr. Mahmut Satracî, Daru'l fikr, 1414, Beyrut

² Âsım Efendi, Kamus Tercümesi, III, 607; Kurtubî, II, 421. Âdem ile Havva burada birbirine yaklaştığı, bir araya geldiği, vakfe için buraya gelenler gece konakladığı ve Mina'ya ve Harem'e yaklaştıkları, vakfe yaparak manen Allah'a tekarrüp ettikleri için bu isim verilmiştir.

³ Ebû Davûd,"Mensik", 69. II, 487; bk. Tirmizî, "Hac", 57, III, 238, No:891; Nesâî, "Menâsik", 211, V,263; Ahmed, IV, 261; Dârimî, "Hac", II,59; bk.İbn Mâce, "Menâsik", 57, II, 1004; İbn Hibbân, "Hac", No:3839, V, 61;Tahâvî, Şerh Meâni'l-Âsâr, "Menâsikü'l-Hac,19, III,208.

⁴ Âlâuddin Ebu Bekr b. Mes'ud el-Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâî fi Tertîbi's-Şerâi'*, II,143-149, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut,1986

⁵ El-Bakara,2/198

⁶ Ebu Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Sülâme et-Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, II, 208, thk., Muhammed Zehrâ en-Neccâr, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut,1979

Müzdelifeye vakfesinin farz olmadığı görüşünde olanlar ise, bir görevin farz olabilmesi için kesin delil olması gerektiğini, zikredilen ayette geçen “zikir” emrinin kesin olarak vakfeye delâlet etmediğini, bilakis burada zikir emredilip vukuf (vakfe) emredilmemiştir. Müzdelifeye’de vakfe yapıp da zikretmeyen kimselerin diğer görevlerini de yapınca haclarının tamam olduğunu, Hz. Peygamberin bu konuda soru soran sahabeden Urve b. Mudarris et-Tâî’ye “Kim bizimle birlikte şu namazı kılarsa, daha önce gece veya gündüz Arafat’ta vakfe yapmış ise haccı tamamlanmış ve menâsikini yerine getirmiş olur”.¹ sözünden anlamaktayız. Bilhassa sabah namazından sonra yapılacak olan Müzdelifeye vakfesinin terkinin, Hz. Peygamber’in hastalar, yaşlılar, kadınlar, çocuklar ve izdihamdan dolayı, Hz. Aişe’den rivayet olunan: “Sevde, Resûlullah’tan Müzdelifeye’den geceleyin ifâza yapmak için izin istedi. Sevde iri, ağır yürüyen bir kadındı. Resûlullah ona izin verdi.” dedi ve “Keşke ben de onun gibi izin istemiş olsaydım” diye hayıflanırdı.² Vermiş olduğu bu izin ile caiz olduğunu görmekteyiz.

2) Vaciptir diyenlere göre vakfenin terki kurban gerektirir. Bu görüşü dört mezhep imamı; İmam Malik, Ebu Hanife, Şafii, Ahmet b. Hanbel yani cumhur bu görüştedir.³ Bu durumu sahabeden Urve b. Mudarris et-Tâî şöyle anlatıyor: “Müzdelifeye’de Resulullah (a.s.)’a geldim ona şöyle dedim: Ey Allah’ın elçisi! Ben Tay dağından geldim, bineğimi zorladım, kendimi yordum. Allah’a yemin ederim ki uğradığım her tepede vakfe yaptım. Benim hacım oldu mu? Resulullah (s.a.v.) buyurdu ki: “Kim bizimle birlikte şu namazı kılarsa, daha önce gece veya gündüz Arafat’ta vakfe yapmış ise haccı tamamlanmış ve menâsikini yerine getirmiş olur”.⁴ Ayrıca, Abdurrahman b. Ya’mer ed-Deylî; “Resulullah (s.a.v.) Arafat’ta ayakta iken Necid’den bir takım insanın O’na yönelerek hac konusunda soru sorduğunu gördüm. Resulullah (a.s.) ; “Hac Arafat’tır. Kim Cem (Müzdelifeye)e sabah namazından önce kavuşursa haccı idrak etmiş olur dedi.”⁵ diye rivayet etmektedir. Peygamberimiz (a.s.), bu iki hadiste de Müzdelifeye vakfesini yani Müzdelifeye’de az bir sürede olsa da kalmayı (vakfeyi), “haccın tamamlanması” olarak zikretmiştir. Bu da Müzdelifeye vakfesinin farz oluşuna değil vacip oluşuna delâlet eder. Çünkü vacip, farzı ikmal eder.

“Hac Arafat’tır. Kim Müzdelifeye gecesini doğuşundan önce Arafat’a gelirse hacca yetmiştir.”⁶ Bir başka hadiste ise; “Hac Arafat’tır. Kim Müzdelifeye (vakfesinin yapıldığı) gecesini güneş doğmadan önce arefe gecesine yetişirse haccı tamam olur.”⁷ Peygamberimiz (a.s.) Arafat’ta vakfe yapmayı “hac” olarak ifade etmiştir. Bu görüşte olanlar; Müzdelifeye vakfesi olsa idi Arafat vakfesine yetişen kimse için haccı tamam olur demezdi. Müzdelifeye vakfesinin hastalık ve benzeri bir özür sebebiyle terki caizdir,⁸ farz olsa idi diğer farzlar gibi asla caiz olmazdı demişlerdir.⁹

¹ Ebû Davûd, “Mensik”, 69, II, 487; Tirmizî, “Hac”, 57, III, 238, No:891; Nesâî, “Menâsik”, 211, V,263; Ahmed, IV, 261; Dârimî, “Hac”, II,59; İbn Mâce, “Menâsik”, 57, II, 1004; İbn Hibbân, “Hac”, No:3839, V, 61.

² Buhârî, “Hacc 98”; Müslim, “Hacc” 293–296,(1290); Nesâî, “Hacc” 209, (5, 262), 214 (5, 266).

³ Sa’id b. Abdulkadir Başnefer, el_Muğnî fi Fıkhı’l-Haccı ve’l-Umretı, 249, Dâr İbn’ıl Hazm, Beyrut, 2003,

⁴ Ebû Davûd, “Mensik”, 69, II, 487; Tirmizî, “Hac”, 57, III, 238, No:891; Nesâî, “Menâsik”, 211, V, 263;

Ahmed, IV, 261; Dârimî, “Hac”, II, 59; İbn Mâce, “Menâsik”, 57, II, 1004; İbn Hibbân, “Hac”, No:3839, V, 61.

⁵ Tahâvî, Şerhu Meâni’l-Âsâr, II, 209.

⁶ Tirmizî, “Hac”, 57, III,237.

⁷ Nesâî, “Menâkü’l-Hac”, 203, V,256; bk. Mâlik, el-Muvatta’, “Hac”, 55, No:169-170, Hakim, “Menâsik”, No:1703, I, 464. Haccın Arafat olduğunun bildirilmesi, Arafat vakfesinin hem vacip oluşunu hemde faziletini ifade eder.

⁸ Burhanüddin Ebu’l-Hasan Ali b. Ebî Bekr b. Abdi’l –Celil el-Merginânî, el-Hidâye Şerhu Bidâyeti’l-Mübtedî, I,146, ts.

⁹ Kâsânî, II,135-136.

3) Müzdelife vakfesi **sünnettir**. İmam Şafîî'nin bir görüşü bu istikamettir.¹ Müzdelife vakfesinin sabah namazından sonraki bir zaman diliminde farz olmadığı görüşü daha isabetlidir. Şayet farz olsa idi, Hz. Peygamber geceden Mina'ya gidilmesine izin vermezdi. Müzdelife sınırları içinde belirlenen bir zaman diliminde kısa bir süre bulunmak veya buradan geçmek vakfenin rüknüdür. Bir kimse bilerek veya bilmeyerek, uyanık veya uyuyarak, yaya veya binekli, abdestli veya abdestsiz, cünüp, adetli, loğusalı, niyetli veya niyetsiz Müzdelife vakfesini yapsa vakfe yerine getirilmiş olur.²

Müzdelife vakfesini fecr-i sâdıktan sonra güneş doğuncaya kadar yapmak İbn Hazma göre farz (sadece erkekler için),³ Hanefilere göre ise vâcib, Mâlikî, Şafîî ve Hanbelîlere göre sünnettir.⁴

Müzdelife vakfesini mazeretsiz olarak terk etmek dem cezasını gerektirir.⁵

Haccın önemli bölümlerinden olan Müzdelife ve buradaki görevlerden olan Müzdelife vakfesi Arafat'tan dönüşte yol üzerinde olduğu için, mutlaka uğranılan bir yerdir. Dolayısıyla burada kılınacak Akşam ile yatsı namazları ve bir süre dinlenmekle vakfe görevi yerine getirilmiş olmaktadır. Ancak süresi ve zamanı hakkında farklı görüşler serdedilmektedir.

Önce zamanı hakkındaki görüşleri aktararak burada ortaya çıkan uygun sonuca ulaşmayı ümit ediyoruz.

IV. Müzdelife Vakfesi'nin Zamanı

Müzdelife vakfesinin zamanı, 9 Zilhicce Arife günü güneşin batması ile 10 Zilhicce bayramın birinci günü güneşin doğmasına kadar olan bir süre içindedir. Bu zaman diliminin neresinde vakfe yapılacaktır. Bu durumu yine Peygamber efendimizin uygulamasından hareketle ortaya koyalım. Hz. Peygamber ashâbı ile birlikte Arafat'tan Müzdelife'ye güneş battıktan sonra gelmiş, akşam ile yatsı namazlarını, yatsı vaktinde cem-i te'hîrle kılmıştır.⁶ Müzdelife'de gecelemiş, sabah namazını, ilk vaktinde kılmış,⁷ namazdan sonra kıbleye dönerek telbiye, tekbir, tehlil ve dua ederek vakfesini yapmış isfâr⁸ vaktine beklemiş ve güneş doğmadan Mina'ya hareket etmiştir.

Peygamberimizin bu uygulamasında herhangi bir ihtilaf yoktur, bütün rivayetler bu yöndedir. Ancak Müzdelife'de Hz. Peygamberden çeşitli nedenlerle izin isteyip geceden Mina'ya hareket edenler olmuştur. Kimisi rahatsızlığından dolayı, kimisi zayıf ya da şişman olduğu için kalabalık korkusundan, kimisine de çocuk olmalarında dolayı bizzat Hz. Peygamber izin vermiştir. Bu durumda geceden Mina'ya gidenler Müzdelife vakfesini mazeretleri sebebiyle mi terk etmiş oldular yoksa vakfeyi zamanında yapmış mı oldular?

¹ Başnefer, 251; Zafer Ahmed el-Osmanî et-Tehânevî, İ'lâu's-Sünen, X,138, İdâratü'l-Kur'an ve'l-Ülûmü'l-İslamiyye, 3. baskı, Pakistan 1415.

² Kâsaânî, II,136; Şemsuddîn Muhammed b.Muhammed el-Hatîb eş-Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Meâni Elfâzi'l-Minhâc, II,264, thk., Ali Muhammed Muavvad ve Adil Ahmed el-Muavvad, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994, I-VI; Mâlik b. Enes, el-Müdevvenetü'l-Kübrâ, I,433, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994, I-V.

³ Ebû Muhammed Ali b.Ahmed b. Said b. Hazm el-Endelusî, V,126-127, el-Muhallâ bi'l-Âsar, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut; Şirbînî, II,265.

⁴ Şirbînî, II, 265; Başnefer, 252; Muvaffakuddîn Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b.Muhammed b. Kudâme, el-Muğni, V,284, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Tarkî-Abdulfettah Muhammed, II, baskı, Kahire, 1992

⁵ Merginânî, I,146; Vehbe Zühaylî, el-Fıkü'l-İslâmî ve Edilletüh, III,189, Dâru'l-Fikr, III. Baskı Dımaşk, 1989, I-VIII.

⁶ Buhârî, "Hac", 96-97, II,177; Ebû Davûd, "Menâsik", 57, II,462; Dârimî, "Menâsik", 34, s. 444.

⁷ Muslim, "Hac", 292; Buhârî, "Hac", 99, II,179; Ebû Davûd, "Menâsik", 57, II,463; Dârimî, "Menâsik", 34, 444

⁸ Güneşin sarı renk alması

Peygamberimiz, aralarında eşi Sevde binti Zem'a'nın(v.23/644)da bulunduğu yaşlı, zayıf, hasta, şişman ve benzeri mazereti bulunan kimseleri gecedan Min'ya göndermiştir. Bu durumu ortaya koyan birkaç hadisi zikrederim:

Hz. Aişe (58/677) şöyle anlatıyor: "Müzdelifeye geldik.¹ Sevde binti Zem'a, iri cüsseli ve hareketleri kısıtlı bir kadındı. Resullullah (s.a.v.)'tan Müzdelife'den Mina'ya gecedan gitmek için izin istedi. Resûlullah (a.s.)'ta ona izin verdi."² Hz. Aişe Sevde'nin izin istediği gibi keşke bende Resullullah(a.s.)tan izin isteseydim de sabah namazını Mina 'da kılsaydım, insanlar gelmeden önce Cemre-i-Akabe'ye taş atma görevini yapsaydım" diye temenni etmiştir.³

Başka bir rivayette Hz. Aişe (r.a.) "Hz. Peygamber (a.s.) Sevde'ye sabahtan önce Müzdelife'den Mina'ya gitmeye izin verdi. Çünkü o hareketleri kısıtlı bir kadın idi" demiştir.⁴

Ümmü Habibe(v.44/665) de Hz. Peygamberin geceleyin Müzdelife'den Minaya gitmek için izin verdiğini sahabilere "Biz Peygamber zamanında Müzdelife'den Mina'ya gece karanlığında geldik" demektedir.⁵

Hz. Peygamberin Müzdelife'den geceleyin gönderdiği çocuk sahabilere olan Abdullah b. Abbas(v.60/687) "Resullullah(a.s.) beni Müzdelife'den geceleyin (Mina'ya) gönderdi"⁶ Resullullah (s.a.v.) aile fertlerinden zayıf olanları⁷ gece karanlığında (Mina'ya) gönderirdi."⁸ Yine İbn Abbas'tan; "Resullullah (s.a.v.) ailesinden zayıf olanlarla birlikte gece karanlığında beni Müzdelife'den (Mina'ya) gönderdi."⁹

"Ben Resullullah (s.a.v.)'ın aile fertlerinden zayıf olanlarının içinde gecedan Müzdelife'den (Mina'ya) gönderdiği kimselerden biriyim"¹⁰

Resullullah (s.a.v.)'ın ailesinden zayıf olanlarla birlikte Müzdelife'den beni geceleyin acele olarak gönderdi" demiştir.¹¹

Fadl b. Abbas (15/637) "Hz. Peygamber (s.a.v) Haşimoğullarından zayıf olanlarının gece vaktinde Müzdelife'den (Mina'ya) gitmelerini emretti" demiştir.¹²

Bu uygulama Hz. Peygamberin vefatından sonra da devam etmiştir. Abdullah b. Ömer (v.73/692), aile fertlerinden zayıf olanları gecedan Mina'ya göndermiş ve Resullullah'ın buna izin verdiğini söylemiştir.¹³ Hz. Ebu Bekrin kızı Esmâ (v.73/693) gece ay battıktan sonra Mina'ya gelmiş, sabah namazını burada kılmış ve Cemre'i-Akabe'ye taş atmıştır.¹⁴

¹ Buhârî, "Hac" 97,1597.

² Müslim, "Hac", 294; Buhârî, "Hac", 97, 1597; İbn Hıbbân, "Hac", 3845, V,63.

³ Müslim, "Hac", 294; I,939; Buhârî, "Hac", 98, II,178; İbn Hıbbân, "Hac", 3853-3855, V,65, 66; İbn Mâce, "Menâsik", 62,3027,II,1007; Beyhakî, "Hac", 190, 9513-9514, V, 201-202

⁴ Müslim, "Hac", 298

⁵ Müslim, "Hac", 299, I, 940; Nesâî, "Menâsikü'l-Hac", 208, V,262; Beyhakî, "Hac", 190, H.No: 9515, V, 202.

⁶ Buhârî, "Hac" 98,1593, II, 178; Müslim, "Hac", 300, I, 941; Tirmizî, "Hac", 58, III,239,892; Nesâî,

"Menâsikü'l-Hac", 214, V, 266; İbn Hıbbân, "Hac", H.No:3851, V, 65.

⁷ Zayıf olanlarından maksat, kadınlar, çocuklar ve hizmetlilerdir. Şevkânî, V, 76.

⁸ Ebû Davûd, "Menâsik", 65, H.No:1941, II,481; Tirmizî, "Hac", 58, III, 240, H.No: 893; İbn Hıbbân, "Hac", H.No: 3854, V, 66.

⁹ Müslim, "Hac", 3303, I, 941; Beyhakî, "Hac", 190, 9509, V, 200.

¹⁰ Müslim, "Hac", 301, I, 941; Buhârî, "Hac", 97, 1592; Ebû Davûd, "Menâsik", 65, 1939, II, 480; Nesâî,

"Menâsikü'l-Hac", 208, V,261; Beyhakî, "Hac", 190, 9508, V, 200.

¹¹ Beyhakî, "Hac", 190, 9510, V, 201.

¹² Nesâî, "Hac", 209, V, 261.

¹³ Buhârî, "Hac" 98,1592, II, 178; Müslim, "Hac", 304, I, 941; Mâlik, "Hac", 56, H.No:172, s. 391.

¹⁴ Buhârî, "Hac" 98, II, 178; Müslim, "Hac", 297, I, 940; Mâlik, "Hac", 56, H. No:172, s. 391.

Sahabeden Talha b. Ubeydullah (v.36/657) kadınları ve çocukları Müzdelife'den Mina'ya geceden göndermiştir.”¹

Buharî (v.256/869) *el-Câmiu's-Sahîh* adlı esrinin Hac bölümünün 98. babına “*Aile fertlerinden zayıf olanları geceden gönderen kimse*” başlığını vermiş ve bu kimseler, Müzdelife'de vakfe yapar, dua eder, ay batınca Mina'ya giderler demiştir.

Müslim (v.261/874), *el-Câmiu's-Sahîh* adlı esrinin Hac bölümünün 49. babına “*Kadınlar ve erkeklerden zayıf olan kimselerin Müzdelife'den Mina'ya gecenin sonlarında halkın izdihamından önce gönderilmesinin ve diğerlerinin de Müzdelife'de sabah namazını kılincaya kadar kalmalarının müstehablığı*” başlığını;

Mâlik b. Enes (v.179/795) *el-Muvatta'* adlı eserinin Hac bölümünün 56. babına “*Kadın ve çocukları önceden/geceden (Müzdelife'den Mina'ya) gönderilmesi*” başlığını; Nesâî(v.303/913), *es-Sünen* adlı eserinin Hac bölümünün 208. babına “*Kadın ve çocukları Müzdelife'den evlerine erkenden göndermesi*” başlığını koymuştur.

Müzdelife'den Mina'ya güneş doğmadan önce hareket edilmesi konusunda ittifak vardır. Hz. Meymune (v.75/695) Hz. Ömer'in uygulamasını şöyle anlatıyor: Hz. Ömer(r.a.)'ın Müzdelife'de sabah namazını kılıp sonra vakfe yaptığına tanık oldum. “Müşrikler güneş doğuncaya kadar Müzdelife'den Mina'ya hareket etmezler ve ‘Ey Sebîr (dağı!² Güneş'in ziyası ile bizi) aydınlat (da Mina'ya gidelim)’ derlerdi. Hz. Peygamber(a.s.) onlara muhalefet etti,(vakfe yapıp) güneş doğmadan önce Mina'ya hareket etti.”³

Hadislerden anlaşılan o ki; Hz. Peygamber (a.s.) kadın, yaşlı, hasta ve benzeri mazereti olanları geceden Mina'ya göndermiş, diğerleri sabah namazı vaktine kadar Müzdelife'de gecelemiş, erken vaktinde sabah namazını kıldıktan sonra vakfeyi yaparak güneş doğmadan önce Mina'ya hareket etmişlerdir.

Hz. Peygamber zayıf, rahatsız ve izdiham korkusu olanları gecenin hangi saatinde Müzdelife'den Mina'ya gönderdiğine bakacak olur isek; Hadislerde Müzdelife'den Mina'ya gönderme zamanı olarak farklı zaman dilimini çağrıştıran terimleri görmekteyiz. Mesela, “*leyl*”, “*ğales*”, “*sehar*” ve “*kabl's-subhi*”(sabahtan önce) kelime ve terkiibini görmekteyiz. Bu kelimelerin anlamlarına bakacak olursak; “*Leyl*”, güneşin batmasından fecrin doğmasına kadar olan zamana,⁴ “*Ğales*”, gecenin sonundaki karanlığa,⁵ “*Sehar*” fecirden önceki gecenin sonuna,⁶denir. “*Leyl*” kavramının geçtiği hadisler göre Hz. Peygamber zayıfları gece yarısı olmadan; “*Ğales*”, “*Sehar*”, “*Kabl's-Subhi*” kelimelerinin geçtiği hadisler göre gece yarısından sonra Mina'ya göndermiştir. Tam da ihtilaf buradan kaynaklanmıştır.

Hanefî âlimler, Peygamberimizin vakfe yaptığı zamanı (fecd-i sadık tan sonra güneşin doğmasından önceki vakti)⁷, Şâfiî ve Hanbelî alimler Arife gününü bayrama bağlayan gecenin yarısından güneşin doğmasına kadar geçen zamanı (gece yarısı, güneşin batışı ile fecd-i sâdik arasındaki sürenin ortasıdır)⁸, Mâlikî alimler ise Arife günü akşamı güneşin batışından

¹ Mâlik, “Hac”, 56, H.No: 173, s. 391.

² Sebîr, Mekke'nin Mekke'nin büyük dağlarından biridir.

³ Buhari, “Hac”, 99, No:1600, II, 179; Tirmizî.

⁴ Cubrân Mes'ud, *Raid et-Tullâb*, s.799, Dâru'l-İlm lil Melâyin, 9. baskı, Beyrut, 1981

⁵ Raid, s.675.

⁶ Raid, s.501.

⁷ Merginânî, I, 146; Kâsânî, II, 136; Başnefer, s. 252; Hüseyin b. Muhammed Sa'îd Abdulğani el- Mekkî, *İrşâdü's-Sârî İlä Menâsiki Molla Ali el-Kârî*, s.242, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998.

⁸ İbn Kudâme, V, 284; Başnefer, s. 252; Şirbînî, II, 264–265.

bayram sabahı güneşin doğuşuna kadar olan zamanı¹, esas almışlardır.

Hanefî alimler Müzdelife vakfesinin zamanını Hz. Peygamber'in vakfe yaptığı zaman ile sınırlı olarak kabul etmişler, geceden Mina'ya gidenlerin Müzdelife vakfesini mazeretleri sebebiyle yapmamış saymışlar², delil olarak "Kim bizimle birlikte şu namazı kılsa, daha önce gece veya gündüz Arafat'ta vakfe yapmış ise haccı tamamlanmış ve menâsikini yerine getirmiş olur"³. Anlamındaki Urve b. Mudarris hadisini esas almışlardır⁴.

Mâlik, Şâfiî ve Hanbelîler ise; geceden Mina'ya gidenlerin vakfeyi zamanında yaptıklarını kabul etmişler, ancak Mâlikîler hadislerde geçen "gece" kelimesini mutlak olarak; Şâfiî ve Hanbelîlerin⁵ ise geceyi "ğales, sehar ve kable's-subhi" ifadeleri ile kayıtlı olarak almışlardır⁶. Bu itibarla; Hanefîlere göre fecr-i sadıktan, Şâfiî ve Hanbelîlere göre gece yarısından önce Müzdelife vakfesi geçerli değildir.⁷ Mâlikî'lere göre Müzdelife'de gece yarısından önce bile olsa akşam ile yatsı namazlarını kılıp yemek yiyecek kadar Müzdelife'de kalıp vakfe yapmak yeterlidir.⁸

Peygamberimizin başta eşi olmak üzere izdiham olmadan önce قَبْلَ حَطْمَةِ النَّاسِ⁹ (insanların kalabalığından önce), قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَ النَّاسَ¹⁰ (insanlar gelmeden önce), قَبْلَ دَفْعَةِ النَّاسِ¹¹ (insanların hareketinden önce) mazereti olanları geceden Mina'ya göndermesi, Müzdelife vakfesinin fecr-i sâdıktan önce yapılmasının caiz olduğunu ifade eder. Hz. Peygamberin; kadın, hasta, yaşlı ve benzeri mazereti olanları, geceden göndermesinin sebebi izdihamdır. Peygamberimizle birlikte veda haccında yüz binin üzerinde sahâbi hac yapmıştır. Günümüzde ise hacı sayısı, iki-üç milyonu bulmaktadır. Dolayısıyla günümüzde izdiham geçmişe göre kıyaslanamayacak derecede fazladır. Bu aşırı izdiham ve mekânın darlığı, namûsaitliği; bütün hacı adaylarının fecr-i sâdıktan sonra vakfe yapmalarına imkan verememektedir. Yukarıdaki hadislerde işaret edildiği gibi izdiham diğer mazeretler gibi mazerettir. Bütün bu sebeplerden dolayı zayıflar, izdihamda zarar görebilecek olanlar, yaşlılık, hastalık ve şişmanlık gibi, mazereti olanlar, güneşin batımı ve doğumu arasında Müzdelife'den geçerek Mina'ya veya kaldıkları evlere gitseler yeterlidir.¹²

Müzdelife vakfesinin zamanı konusunda en rahat uygulanabilecek içtihat, İmam Mâlik'in (v.179/795) içtihadıdır. İmam Mâlik'e göre güneşin doğuşu ile batışı arasında Müzdelife'de akşam ile yatsı namazlarını bir süre vakfe yapmak yeterlidir. Hem Peygamberimizin uygulamasına uymak hem de hacı adaylarını izdihamdan korumak için Müzdelife vakfesi şu şekilde yaptırılabilir:

Allahın misafirleri olan hacı adaylarının bir kısmı Akşamdan Müzdelife'ye intikal ettirilir. Bunlardan sağlığı elverişli ve durumu uygun olanlar Sabaha kadar burada Hz.

¹ Mâlik, el-Müdevvene, I, 432-433; Başnefer, s. 252.

² Kâsânî, II, 136; Tehânevî, X, 135-136, 139.

³ Ebû Davûd, "Mensik", 69, II, 487; Tirmizî, "Hac", 57, III, 238, No:891; Nesâî, "Menâsik", 211, V, 263; Ahmed, IV, 261; Dârimî, "Hac", II, 59; İbn Mâce, "Menâsik", 57, II, 1004; İbn Hibbân, "Hac", No:3839, V, 61.

⁴ Tehânevî, X, 136.

⁵ İbn Kudâme, V, 284; Şirbînî, II, 265.

⁶ Tehânevî, X, 140-141.

⁷ Abdülğani el-Mekkî, s.242; Başnefer, 252-257.

⁸ Başnefer, s. 257.

⁹ Müslim, "Hac", 293, I, 939.

¹⁰ Nesâî, "Menâsikü'l-Hac", 214, V, 266; Mâlik, el-Muvatta', "Hac", H.No:873.

¹¹ İbn Mâce, 62 H.No:3027.

¹² Abdülğani, el-Mekkî, s. 242.

Peygamber(a.s.)'ın yaptığı gibi geceyi Müzdelife'de geçirip sabah namazını da kıldıktan sonra vakfesini yaparak gün doğmadan önce Mina'ya hareket etmiş olurlar.

Sağlığı elvermeyen, yaşlı ve kalabalık ta ayakaltında kalma tehlikesi yaşayacak olan kadın, çocuk ve erkekler de Akşam daha geç bir vakitte Müzdelife'ye gelerek akşam ile yatsı anmazlarını cem-i te'hirle kıldıktan sonra vakfesini de yaparak geceleyin Mina'ya hareket ederler ki bu vesileyle de Mian'da aşırı izdiham önlenmiş olur.

Çünkü Müzdelife, Hanefî mezhebinin benimseyip gerekli gördüğü, bütün hacıların bir anda sabah namazından sonra vakfe yapmasına müsaittir. Ne de Şafî ve Hanbelî mezhebinin benimsediği gecenin yarısından sonra hacıların Mina'ya hareket etmesine müsaittir. Zira günümüzde üç milyon sınırlarında olan hacı sayısı her geçen yıl artarak fazlalaşmaktadır. Bugünkü sınırları ile ne Müzdelife ne de Mina hacıların tamamının aynı anda bir arada bulunarak vecibelerini yerine getirmelerine imkan tanımaktadır.

Gelişen bu durum karşısında şöyle bir soru akla gelmektedir. Acaba Müzdelife ve Mina'daki geceleme bu sınırları çizilmiş olumsuz şartlarda devam etmeli mi? Bu sınırları genişletilmeli mi? Bu mümkün olur mu? Bu sınırlar teâbbüdî mi? Gelişen şartlara göre değişebilir mi?

Evet, bu soruların ve sorunların halledilebilmesi gerekir. Zira İslam hukuku kıyamete kadar insanların problemlerine çözüm üretecekse bu sorunlara da çözüm üretmelidir. Bunu da ancak Kuranın rehberliğinde ve Yüce Peygamberimizin uygulamasından ve yorumundan faydalanarak çözmemiz mümkün olacaktır.

Yüce Rabbimiz bu konuda Kuranda şöyle buyurmaktadır. "(Hac mevsiminde ticaret yaparak) Rabbinizin lütuf ve keremini istemekte size bir günah yoktur. Arafat'tan ayrılıp (sel gibi Müzdelife'ye) akın ettiğinizde *Meş'ar-i Haram'da Allah'ı zikredin*. Onu, size gösterdiği gibi zikredin. Doğrusu siz onun yol göstermesinden önce yolunu şaşırmışlardan idiniz".¹ Ayeti ve Urve b. Mudarris et-Tâî' rivayet ettiği: "Müzdelife'de Resûlullah (a.s.)'a geldim ona şöyle dedim: Ey Allah'ın elçisi! Ben Tay dağından geldim, bineğimi zorladım, kendimi yordum. Allah'a yemin ederim ki uğradığım her tepede vakfe yaptım. Benim hacım oldu mu? Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: "Kim bizimle birlikte şu namazı kılsa, daha önce gece veya gündüz Arafat'ta vakfe yapmış ise haccı tamamlanmış ve menâsikini yerine getirmiş olur".² Hadisi ile Müzdelife'de Vakfe yapmanın farz olmayıp vacip olduğunu, çünkü farz, kesin delille sabit olup özür halinde (hastalık, zayıflık ve benzeri hallerde) düşmez. Nitekim Hz. Peygamber gecedan Mina'ya gitme hususunda eşlerinden bir kısmına ve hastalara, yaşlılara ve yürüme sıkıntısı olanlara izin vermiştir.³

Ancak bunun süresi ve zamanı konusunda Mâlikî mezhebinin yorumu olan gecenin hangi saatinde olursa olsun kısa bir süre kalmak (nüzü'l) etmek yeterlidir ki bunun da süresi akşam ile yatsı namazlarını cem'i te'hir ile kılıp ve yemek yeme süresi kadardır. Bu da asgari yarım saat ile bir saat arasında değişen bir süre olabilir. Ayrıca hadiste geçen "...daha önce gece veya gündüz Arafat'ta vakfe yapmış ise haccı tamamlanmış ve menâsikini yerine getirmiş olur". İfadesi ile Müzdelife'deki vazifelerin; Mebît, Vakfe ve Zikirin(sabah namazının) asgari süresinin sabah namazı vaktinden güneşin doğmasına kadar olan süre

¹ el-Bakara, 2/198.

² Ebû Davûd, "Menâsik", 69, II, 487; Tirmizî, "Hac", 57, III, 238, No:891; Nesâî, "Menâsik", 211, V,263;

Ahmed, IV, 261; Dârimî, "Hac", II,59; İbn Mâce, "Menâsik", 57, II, 1004; İbn Hibbân, "Hac", No:3839, V, 61.

³ Buharî, "Hac",97, H.No:1597; Müslim, "Hac",294; İbn Hibban, "Hac", H.No:3845, V, 63.

olduğu anlaşılmaktadır. Azami süresi ise Arife günü gün batımından bayram sabahı gün doğumuna kadar olan zaman dilimidir. Bu süre de Mâlikî mezhebinin geceleme için takdir ettiği süredir.¹

DEĞERLENDİRME

Müzdelife haccın menâsikinden bir nüsüktür. Buradaki geceleme ve vakfe 9 Zilhicce Arife günü güneş batımından 10 Zilhicce bayramın birinci günü güneş doğumuna kadar olan zaman içinde ve sınırlarını Hz. Peygamber(a.s.) in belirlediği Müzdelife bölgesinde yerine getirilir.

Nitekim Peygamberimiz Vedâ haccında ashâbı ile 9 Zilhicce günü güneş battıktan sonra Arafat'tan hareket ederek Müzdelife'ye gelmiş, cem-i tehirle yatsı vaktinde akşam ile yatsı namazlarını (Arafat'ta yaptıkları gibi) bir ezan ve iki kametle kılmıştır. Daha sonra da dinlenmeye çekilerek sabaha kadar Müzdelife'de gecelemiş sabah namazını ilk vaktinde kılmıştır. Daha sonra devesi kasvâ ile Meş'ar-i Harâm'a gelip kibleye yönelerek, tehlil, tahmîd, tesbih ve telbiyelerle dua ederek isfâr vaktine kadar vakfesini sürdürmüştür, güneş doğmadan da Mina'ya hareket etmiştir. Kadın ve erkeklerden yaşlı, şişman, zayıf, hasta ve hareketleri kısıtlı olanları izdihama kalmadan, gecedan Mina'ya göndermiştir. Peygamberimizin bu uygulamasında herhangi bir ihtilaf yoktur.

Müzdelife'de vakfe ve geceleme hususunda Kur'an-ı Kerimde tek bir ayet mevcuttur. Bu ayette, Meş'ar-i Haramda Allah'ın zikredilmesi emredilmektedir. Bunu dışında Müzdelife'de yerine getirilmesi gereken vazifeleri ve detaylarını Peygamberimizin uygulamasından öğrenmekteyiz. Zira Hz. Peygamber (a.s.) "Hacc menâsikinizi benden alın. Çünkü bilmiyorum bu haccımdan sonra belki de hac yapamam"² buyurmuştur. Bu beyanında ve hac ile ilgili diğer açıklamalarında Müzdelife'de vakfe, geceleme ve cem konusunda farz, vacip, sünnet diye bir hüküm belirtmemektedir. Müctehid bilginler Peygamberimizin bu fiilî olarak yapmış olduğu ve kavli beyanı ile tatbik ettiği ibadetinin aktarıldığı hadislerden vakfenin, gecelemenin ve cem ile namaz kılmanın zamanı, mekânı hükmü konusunda farklı içtihatlarda bulunmuşlardır.³

Bu ibadetin yapıldığı mekân aynı olmasına rağmen günümüzde hacca gidenlerin sayısında aşırı derecede artış olması, özellikle Müzdelife'de yapılacak görevler konusunda zorluklara sebep olmaktadır. Bu konuda en rahat uygulanabilecek olan yorumun tercih edilmesini uygun bulmaktayız. Bu da, güneşin batışı ile doğuşu arasında Müzdelife'de akşam ile yatsı namazlarını cem-i tehirle kılarak yemek yiyecek kadar vakfe (nüzü'l) yapmak yeterli olur diyen İmam Malik'in görüşüdür.

¹ Başnefer, s. 253.

² Müslim, "Hac", 52.

³ İsmail Karagöz Doç Dr. Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi, Türkiye'de Hac Organizasyonu Sempozyumunda sunulan "Müzdelife'de Yapılacak Görevler" tebliğinden, İstanbul, 7-9 Temmuz 2006.

KAYNAKLAR:

AHMED, Dr. Abdullah Nezir, MÍZZÎ, *Buhus an meşâir'il-Haram*, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1421.

EL-MÂVERDÎ, Ebu'l Hasen Ali b. Muammed b. Habib, *el-Hâvî el-kebir*, thk., Dr. Mahmut Satracî, Daru'l fikr, Beyrut, 1414.

ET-TAHÂVÎ, Ebu Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Sülâme, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, thk., Muhammed Zehrâ en-Neccâr, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1979.

EL-KÂSÂNÎ, Âlâuddin Ebu Bekr b. Mes'ud, *Bedâi'u's-Sanâi fî Tertîbi's-Şerâi'*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1986.

BÂŞNEFER, Sa'id b. Abdulkadir, *el-Muğni fî Fıkhı'l-Hacci ve'l-Umre*, Dâr İbn'ül Hazm, Beyrut, 2003.

EL-MERGİNÂNÎ, Burhanüddin Ebu'l-Hasan Ali b. Ebî Bekr b. Abdi'l -Celil, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedâi*, ts.

ET-TEHÂNEVÎ, Zafer Ahmed el-Osmanî, *İ'lâu's-Sünen*, İdâratü'l-Kur'an ve'l-Ulûmü'l-İslamiyye, 3. baskı, Pakistan, 1415.

EL-HATÎB EŞ-ŞİRBİNÎ, Şemsuddin Muhammed b. Muhammed, *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Meâni Elfâzı'l-Minhâc*, thk., Ali Muhammed Muavvad ve Adil Ahmed el-Muavvad, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994.

MÂLİK B. ENES, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994.

EL-ENDELUSÎ, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said b. Hazm, *el-Muhallâ bi'l-Âsar*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut.

İBN KUDÂME, Muvaffakuddîn Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed, *el-Muğni*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Tarkî-Abdulfettah Muhammed, II. baskı, Kahire, 1992.

ZÜHAYLÎ, Vehbe, *el-Fıkü'l-İslâmî ve Edilletüh*, Dâru'l-Fikr, III. Baskı Dımaşk, 1989.

MERGİNANÎ, KÂSÂNÎ, BAŞNEFER; EL-MEKKÎ, Hüseyin b. Muhammed Sa'id Abdulğani, *İrşâdü's-Sârî İlâ Menâsiki Molla Ali el-Kârî*, Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998.

KARAGÖZ, İsmail, Doç Dr., Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi, Türkiye'de Hac Organizasyonu Sempozyumunda sunulan "*Müzedelife'de Yapılacak Görevler*" tebliğinden, İstanbul, 7-9 Temmuz 2006.

MES'UD, Cubrân, *Raid et-Tullâb*, Dâru'l-İlm lil Melâyîn, 9. baskı, Beyrut, 1981.